

Historiske og kulturhistoriske data på edb

Et databaseprogram og nogle brugererfaringer

Gunnar Solvang

Fortid og Nutid maj 1993, hefte 1, s. 10–20.

Edb-programmet LANDBASE er det første edb-program, der er specielt udviklet til at behandle et dansk, lokalhistorisk kildesæt. Gunnar Solvang præsenterer programmet på grundlag af sine erfaringer som bruger og overvejer, hvordan etnologer og historikere kommer videre med anvendelse af edb til lokalstudier.

Gunnar Solvang, f. 1941, mag.art. i europæisk etnologi. Siden 1986 museumsinspektør ved Køge Museum. Medlem af Landbohøistorsk Selskab. Forfatteren har i en række projekter beskæftiget sig med landbokulturhistorie og lokalsamfundsforskning, herunder især med husmænd i det 19. og 20. århundrede.

Interessen for at arbejde med historisk og kulturhistorisk kildestof har som bekendt lange rødder. Men når det drejer sig om historisk kildemateriale på edb, indskrænkes fænomenet til nogle få årtier. I løbet af den periode er pc-en næsten blevet hvermandseje. Samtidig er det blevet vanligere, at historikere – nu også kulturhistorikere og etnologer – har inddraget edb som et nyt værktøj i deres forskningsprojekter. Nogle forskere hader dette nymodens pc-isenkram, måske fordi de endnu lider af den velkendte berøringsangst. Andre elsker det, og ser heri nye udfordringer og muligheder på deres forskningsområde. Hvad enten man tilhører den ene eller den anden kategori, står det imidlertid helt klart, at edb på det historiske og kulturhistoriske område er kommet for at blive. Anvendelsen af kildemateriale vil derfor i stigende omfang være knyttet til brugen af mikrodatamater.

Fra en spæd begyndelse med historisk kildemateriale overført til randhulkort over hulkortmaskine og indtastet datamateriale med forholdsvis enkle søgemuligheder fulgte professionelt udarbejdede data- og forskningsprogrammer. Omend udbudet af den type programmel endnu er relativt beskedent og

langtfra tilpasset det aktuelle brugerbehov, foregår programudvikling i højt tempo på nationalt og internationalt plan ved adskillige universiteter og historiske forskningsinstitutioner.

Internationalt dannedes i 1986–87 organisationen *Association for History and Computing* med det sigte at fremme og udvikle interessen for brug af datamaskiner i alle former for historieundervisning og -forskning.

Samtidig var flere forskningsinstitutioner begyndt at etablere projektsamarbejde på tværs af fag- og landegrænser om samling og udgivelse af programmel og historiske datamaterialer. Et sådant eksempel er *The Historical Workstation Project*, hvis formål er at skabe en »arbejdsplads« for historikere i form af programmel og data efter fælles retningslinjer.¹ Hovedaktiviteten i samarbejdet omfatter distribution af programware, bøger og datamaterialer.

Dansk Data Arkiv (DDA) ved Odense Universitet udgør i denne forbindelse det danske bindeled i projektet til en række udenlandske forskningsinstitutioner, bl.a. det tyske *Max-Planck Institut für Geschichte* i Göttingen. Her har man bl.a. udviklet et omfattende programmel-system (*Kleio*) med henblik på

anvendelse i international historisk forskning.²

DDA har til formål at opbevare og videreformidle videnskabelige data vedrørende navnlig samfundsvidenskabelige undersøgelser. Siden grundlæggelsen i 1973 har arkivet vist interesse for historiske data og således været det danske center i udvikling og samarbejde om historieforskning og edb. DDA har ud over selve arkiveringen af data dels arbejdet med egne projekter, dels været tekniske konsulenter. Historiske data udgør da også en stigende andel i arkivets samlede accession. Samlingen rummer i dag et datamateriale på ca. 100 maskinlæsbare studier, repræsenterende en lang række af de kildetyper, som flertallet af historisk orienterede forskere benytter.

Størsteparten af DDA's datamateriale kan rekvireres, i det omfang det er tilgængeligt. Ligeledes kan den enkelte træffe aftale med arkivet om indlevering af oparbejdet datamateriale. Man kan også i første omgang advisere om senere aflevering af datamateriale fra uafsluttede eller upublicerede undersøgelser. Herved får arkivet på et tidligt tidspunkt lejlighed til at lokalisere og foromtale de nyeste undersøgelser og datamaterialer til gavn for andre interesserede og parallelle projekter.

Med udgangspunkt i en konkret lokalisering skal jeg i det følgende omtale et edb-program, som er benyttet til oparbejdning af en database. Dernæst lidt om egne brugererfaringer med programmet i tilknytning til det pågældende projekt.

Edb-programmet LANDBASE

I 1988 lanceredes det danske program LANDBASE, udarbejdet for Landbohistorisk Selskab af Gunner Lind, Institut for Humanistisk Informatik, Københavns Universitet.³ Det er et kombineret database- og statistikprogram, be-

regnet til at behandle data om befolknings- og ejendoms historie. Programmet er videreudviklet fra det parallelle undervisningsprogram GRIMULF, som ligeledes er udviklet af Gunner Lind i samarbejde med Jens Christensen og Karl-Erik Frandsen, Københavns Universitet.

Brugergruppen omfatter primært lokalhistoriske arkiver og foreninger samt andre, som arbejder med kildemateriale inden for en forholdsvis begrænset geografisk lokalitet – sogn eller landsby.

GRIMULF rummer syv kildetyper med i forvejen indtastede historiske data om landsbyen Nørre Grimmelstrup i Vedby Sogn på Falster spændende over ca. 200 år. Det er et »lukket« undervisningsdatabaseprogram set fra elevens synspunkt. Men læreren kan »omdirigere« GRIMULF, så den bruger andre data – typisk data om det pågældende lokale samfund. Og netop her ligger den oprindelige tanke bag programmet LANDBASE – et redskab til at fabricere sådanne nye data. Derfor indeholder LANDBASE de to analysemoduler (Rapport og Statistik), som findes i GRIMULF, foruden syv moduler beregnet på oparbejdning af nye data.

LANDBASE bygger altså stort set på samme programmell som GRIMULF med tilsvarende analysefaciliteter. Det indeholder blot ingen indtastede data. Brugeren skal selv foretage indkodning og oparbejde databasen over sit kildemateriale.

Programmet fylder ca. 460 KB. Det består af installationsprogram og hovedprogram, der er opbygget over ni funktioner med hver sin programdel:

- 1: Valg (og oprettelse) af datagrupper.
- 2: Definerings af datagrupper (-filer).
- 3: Definerings af datafiler (datasæt) og ændringer af kataloget over den aktuelle datagrupperes datasæt.
- 4: Omordning af koder i den aktuelle datagruppe (rækkefølgen i kodelisten).

- 5: Indlæsning af datasæt i kataloget af data (tekstfiler, skrevet i programmets ASCII-formater).
- 6: Udskrivning af data (til printer eller tekstfil).
- 7: Aktiv database (datasættene som et »kortkartotek«).
- 8: Rapporter (med udskrift efter brugerbehov).
- 9: Statistik med mulighed for bearbejdning.

Der medfølger en håndbog (manual), som omhyggeligt redegør for programmets opbygning, installation mv., men som på brugerplanet i visse tilfælde godt kunne ønskes yderligere uddybet.

De syv kildetyper, programmet er forberedt til at behandle, omfatter: Folketællinger, kirkebøger, matrikler, arealtællinger, kreaturtællinger, realregistre og brandforsikringer.

Den samling kildetyper, som man ønsker at arbejde med i den pågældende lokalitet/enhed, udgør et *datasæt* (f.eks. folketælling 1801) bestående af en række *poster*. Posten svarer til en enhed i de historiske data (f.eks. om en person eller ejendom) og består af en række variable – de enkelte oplysninger.

Programmet er opbygget således, at de enkelte datasæt (max. 38 datasæt) holdes sammen i en *datagruppe* (f.eks. dækkende en bestemt lokalitet, evt. et ejerlav). Hver datagruppe har fælles katalog over data og koder med et fælles *rodnavn* på fire bogstaver, som man selv vælger. Det kan f.eks. være VEST for Vesterby. Rodnavnet vil derfor optræde i samtlige *filer* med data-, kode-, index- og hjælpefiler, som indgår i nævnte datasæt – eks. VESTDATA.KAT, VESTKODE.KAT, VESTINDX.KAT osv. Endvidere oprettes automatisk data- og styrefiler for hvert enkelt kildesæt (VESTDATA.2 og VESTINDX.2), der f.eks. her kan dække over en indtastet folketælling. Hertil kommer et sæt backup-filer (sikkerhedsfiler). *Datafilerne* kan, foruden direkte udskrift til en printer, via en ASCII-tekstfil

overføres til et tekstbehandlingsprogram (f.eks. WordPerfect). Her kan indholdet om nødvendigt redigeres og igen, via programdelen »indlæsning af tekstfiler«, sendes retur i databasen – en af mange fordele undervejs i arbejdsprocessen. Datafilerne kan også føres frem og tilbage mellem LANDBASE og de programmer, der kan læse og skrive faste linjeformater. Det er f.eks. dBase, Reflex, SPSS og StatGraphics.

Hver datagruppe er samlet i et *data-katalog*. Der kan kun arbejdes inden for den enkelte kildetypes programmerede grundopstilling. Derimod kan man, såfremt andre kildetyper lader sig indpasse i en af de syv opstillinger (eller dele deraf), udvide antallet af kildetyper – f.eks. passer en kilde som hartkornsekstrakter udmærket til programmets matrikel-skema.

Datakataloget indeholder følgende oplysninger: Etiket (f.eks. Folketælling 1801), start- og slutår dækkende datasættet samt en af de syv kildetyper.

Før indtastning af data påbegyndes, skal der dog først foretages en tilpasning i programmets *kodekatalog*. Her defineres de koder, som styrer de enkelte *dataposter* i forbindelse med indskrivning, udskrivning, sortering og evt. rettelser, og som gør det muligt at arbejde med database og statistik. Kodekataloget omfatter følgende ni *kodelister*: Erhverv, lokalitet (fødested), køn, stilling i familien, civilstand, årsag til matrikulering, kirkelig handling, møntsort og realbehæftelse.

Hver kodeliste har plads til 45 *variable* (f.eks. 45 forskellige erhvervsbetegnelser), hvilket i de fleste tilfælde rækker. Men netop når det gælder erhvervs- og lokalitetsbetegnelser, bliver kodelisten hurtigt fyldt. Her støder man efter min mening på en af programmets væsentligste begrænsninger, når der arbejdes med større enheder (stationsby eller købstad). Især fra slutningen af 1800-tallet, hvor der generelt sker en stigende differentiering i erhverv og ge-

ografisk mobilitet. Det gælder i nogen grad også for landsognet.

Til gengæld kan posterne i de enkelte kodelister samles i fire grupper, som man selv definerer i mere oversigtlige kategorier – f.eks. jordbrugere, håndværkere, handlende osv. Det letter overskueligheden under statistisk behandling af et differentieret materiale.

Via *aktiv database* får man adgang til de enkelte datasæt som i et »kortkartotek«. Her kan slettes, rettes og tilføjes i de enkelte poster. Desuden kan man »blade« i kartoteket.

I *rapportdelen* kan opstilles »filtre« og herigennem defineres, hvad der ønskes

udtrukket fra databasen. Det kan være lige fra en enkelt post (f.eks. alle der hedder Mads Hansen) til alle forekommende husstande i en bestemt ejendom, udtrukket fra samtlige indtastede folketællinger. De ønskede data fra det valgte tidsforløb kan så udskrives til enten fil eller printer. Fra rapportdelen kan også foretages »kig« til poster i andre datagrupper.

Fra programdelen *udskrivning af data* kan der foretages en sorteret udskrivning (til fil eller printer) for evt. at kontrollere navne og numre. Man kan også udskrive til en fil med henblik på redigering og senere indlæsning. I



Familien Larsen fotograferet 1915 i deres tofags stue til et næsten jordløst gadehus i Enderslev. Faderen – tidligere landarbejder – døde ca. 1910. Enken måtte herefter selv klare tilværelsen for sig og sine to sønner, muligvis også for bedstemoderen. Efter børnenes fyldte 14. år kom de i tjeneste som tyende på sognets gårde.

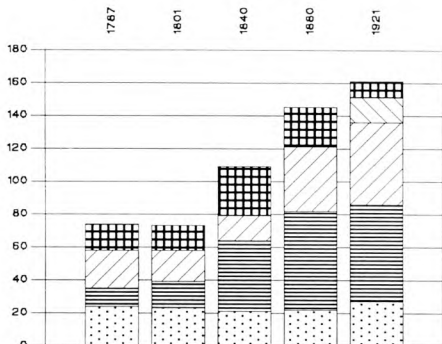
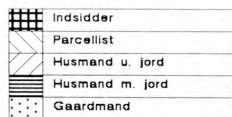
Af Enderslev sogns 161 husstande i 1920 var 60 husmænd uden jord samt innsiddere. Til disse familiers bolig hørte højst en stump havejord.

Folketællinger, matrikel- og hartkornsuplysninger udgør hovedparten af det indtastede datamateriale til belysning af Enderslev sogns sociale og økonomiske forhold i en række snit fra 1787 til 1920. (Foto i privateje).

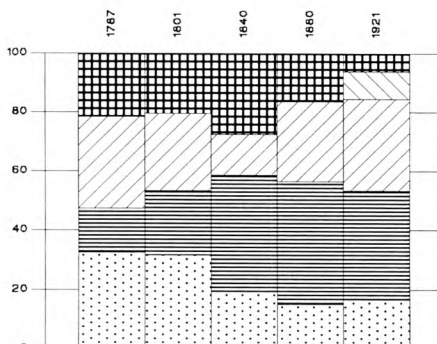
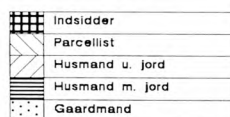
Base: ENDE Grundlag: Folketaelling 1787. Udvikling i tid af 1. erhverv. Filte
 r: 1. erhverv = Gaardmand eller 1. erhverv = Husmand m. jord eller 1.
 erhverv = Husmand u. jord eller 1. erhverv = Parcellist eller 1.

Base: ENDE Grundlag: Folketaelling 1787. Udvikling i tid af 1. erhverv. Filte
 r: 1. erhverv = Gaardmand eller 1. erhverv = Husmand m. jord eller 1.
 erhverv = Husmand u. jord eller 1. erhverv = Parcellist eller 1.

Antal personer



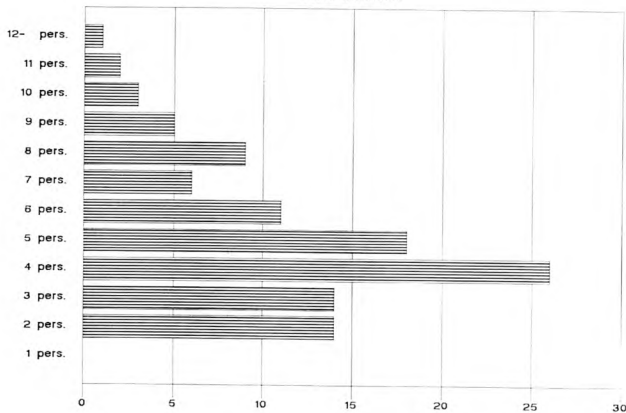
% i klassen personer



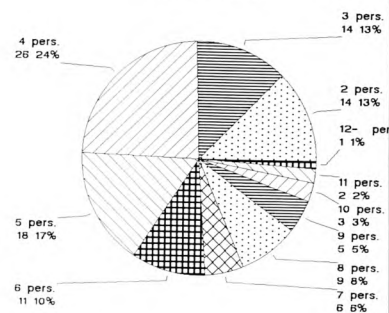
Base: ENDE Grundlag: Folketaelling 1840. Fordeling af husstandsstor. Udgaet
 t: 1

Base: ENDE Grundlag: Folketaelling 1840. Fordeling af husstandsstor. Udgaet
 t: 1

Antal husstande



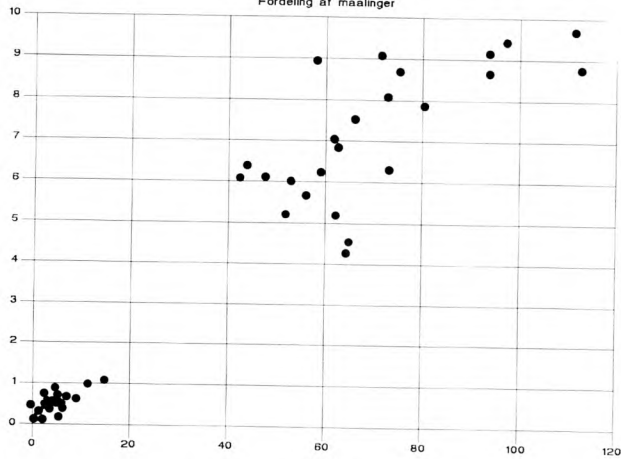
Procent husstande



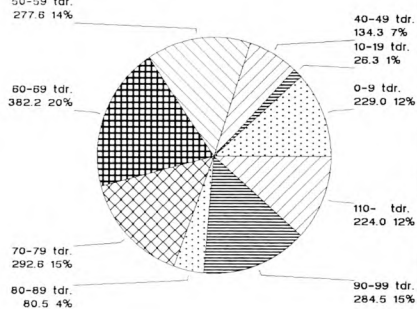
Base: ENDE Grundlag: Hartkornsekstrakten 1840. Krydstabulering af
 hartkorn mod areal

Base: ENDE Grundlag: Hartkornsekstrakten 1840. Fordeling af areal

Fordeling af maalinge



Procent areal



Nogle eksempler på LANDBASE-programmets behandling og udskrift af grafik fra pilotprojektets database over Enderslev.

Øverst: Udviklingen over tid (antal personer og procentvis) i en række snit for fem socio-økonomiske kategorier – gårdmand, husmand med eller uden jord, parcellist og indsidder. De pågældende kategorier er »filtreret« fra databasen over sognet indeholdende 3.102 indkodede personer.

I midten: Eksempel på sognets husstandsstruktur i 1840 (jf. folketællingen) vist ved henholdsvis et søjlediagram over fordelingen på antal husstande og et cirkeldiagram over den procentvise fordeling.

Nederst: Fordeling af måling i hartkornsekstrakten 1840 ved en krydstabulering af areal mod hartkorn. Heraf fremgår ikke overraskende, at husmænd med jord befandt sig under »en-tønde hartkornsgrænsen« mens de øvrige jordbesiddere – gårdmændene – var ansat fra fire td. hartkorn og opefter. Cirkeldiagrammet viser den procentvise arealfordeling.

begge tilfælde er det muligt at foretage en filtrering af ønskede data på samme måde som i rapportdelen.

I statistikdelen kan brugeren ud fra et valgt grundlag i databasen lave statistiske opgørelser i form af taltabeller og grafik. Det sker på baggrund af et metodevalg ud fra tre muligheder: 1. Fordeling (inden for det enkelte datasæt), tidsfordeling (inden for flere datasæt) og krydstabulering (fordeling efter to variable på en gang). 2. Valg af variabel der skal laves statistik på. 3. Evt. indkredsning af udvalgte poster ved at indskyde et søgefilter. Såvel grafik som tabeller kan udskrives på printer, dog med forbehold over for de sædvanlige printerproblemer. Arbejdes der med mange variable, kan grafikken være temmelig uoverskuelig, ligesom der kan forekomme forstyrrende overskrivninger i tekst og tabeller.

LANDBASE-programmet lever på de allerfleste punkter op til det lovede i håndbogen. Har man først oparbejdet en vis rutine, er det et behageligt program at arbejde med. De forskellige programdele er udnyttet til langt ud i krogen, med mulighed for opstilling og bearbejdning af endog meget betydelige datamængder. Såfremt pc-en kun har 1/2 MB hukommelse, kan det godt indebære problemer ved udprintning af grafik på en laserprinter. En matrixprinter kan derimod udprinte langt større datamængder i grafik.

Det er imidlertid også muligt at til-

føre programmet mindre forbedringer og lave ændringer, som håndbogen ikke foreskriver. Hvis man ønsker at udbygge en post med tekstfelt eller en note, så kan man i tilknytning til navn indtaste et tal eller søgesymbol (f.eks.: Sine Hansdatter (*)). Det er så muligt bagefter at filtrere samtlige poster efter søgesymbolet (*) og konvertere dem til tekstbehandlingsprogrammet for her at viderebearbejde de enkelte poster i et separat supplementregister. Altså igen en blanding af edb og »manuel« metode.

Arbejdes der med flere datasæt, f.eks. ejerlav eller sogne, er det muligt at lave horisontale sammenligninger af de enkelte kildesæt (f.eks. folketællinger i flere sogne). Fremgangsmåden er ikke nævnt i håndbogen, da den sikkert ikke har været udtænkt og afprøvet af programmøren. Men metoden kan opnås ved at udskille de enkelte data- og kodefiler, redefinere dem og overflytte dem i et nyt databaseprogram. Mulighederne for sådanne forbedrende indgreb uden om programmet er faktisk mange, og de udvides, efterhånden som man lærer de enkelte programdele at kende til bunds.

De begrænsninger, der helt naturligt er sat for ethvert edb-program, består i LANDBASE af manglende muligheder for at arbejde mere på tværs af de enkelte variable. Det skyldes programmets opbygning og struktur, måske i nogen grad også dets kapacitet? Desuden savnes i høj grad et fritekstfelt; plads til blot et par enkelte tekstlinjer

ville have kunnet løse mange kildemæssige struktureringsvanskeligheder under indtastningen.

Et andet væsentligt problem er overflytning af databasen til andre databaseprogrammer, f.eks. dBase, som håndbogen siger er muligt uden at redegøre nærmere for fremgangsmåden. Det er her vigtigt, at brugeren helt trygt kan foretage udveksling og samkørsel med andre, større og mere udviklede databaseprogrammer, som opfylder videregående krav.

LANDBASE vil dog – med enkelte modifikationer – i langt de fleste tilfælde kunne indfri det aktuelle behov for hovedparten af lokalhistorisk interesserede brugere. Man kan nøjes med at arbejde med en enkelt kildetype, og man kan arbejde med samtlige fore-

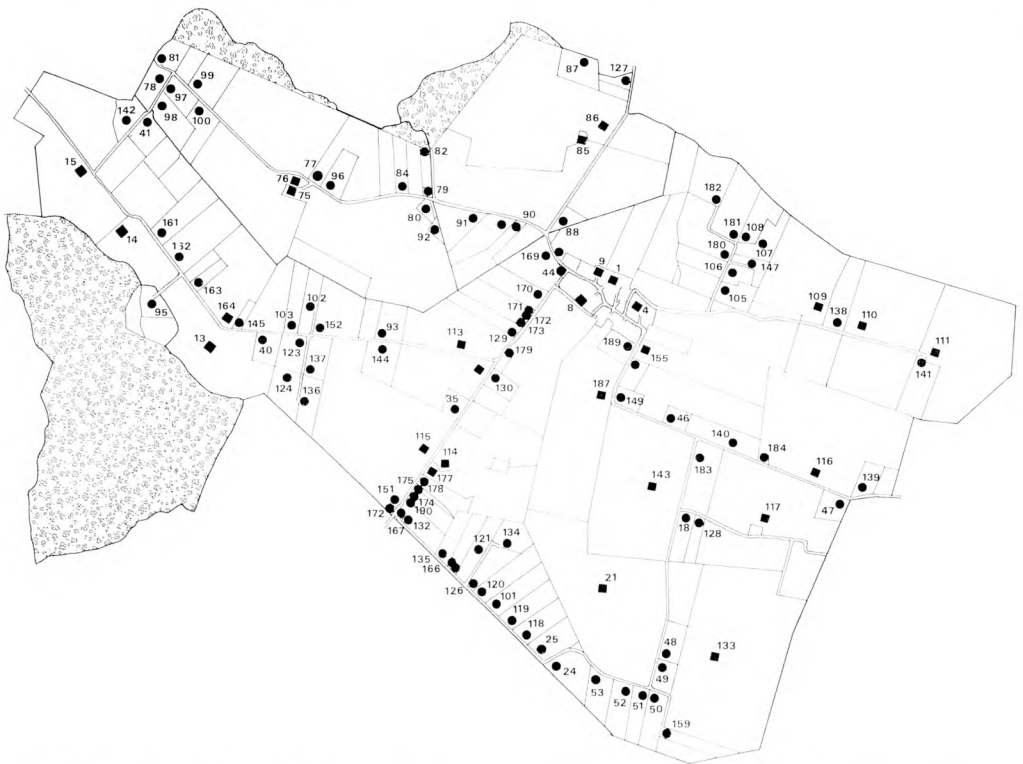
skrevne og dermed udnytte programmet fuldt ud.

Men den, der stiller større krav til det oprindelige »undervisningsprogram«, må tilrådes at søge sig et nyt program for viderekomne.

Brugererfaringer med et LANDBASE-projekt

Min brugererfaring med LANDBASE omfatter et pilotprojekt ved Køge Museum over et par år. Programmet er benyttet til oparbejdning af data om ejendoms-, erhvervs- og demografiske forhold på sogneniveau i perioden 1787–1920.

Materialet er led i en etnologisk undersøgelse, der skal belyse samspillet



Kort over bebyggelsen af gårde (firkant) og huse (prik) i Enderslev sogn 1920 (landsbyen kun med gårde). Hver bebyggelse tildeles et ejendomsnummer. Med det som indgang er det muligt at udtrække alle de indtastede personer, som gennem årene har beboet ejendommen. Ejendomsnummeret udgør desuden bindeled til databasens øvrige kildegrupper. (Tegning: Gunnar Solvang).

mellem kulturlandskabets fysiske forandring og den sociale, demografiske og erhvervsmæssige udvikling i tre østsjællandske sogne fra landboreformtiden til i dag. Sognet – med Enderslev sogn som pilotprojekt – udgør projektets mindste lokalsamfundsenhed. Det skal så igen ses i et større, komparativt, regionalt perspektiv med andre sogne og regioner, i et forsøg på at indkredse nogle væsentlige regionale kulturvariationer og -grænser.

På andet niveau kører derfor et parallelt LANDBASE-projekt, hvor formålet i første omgang er at skaffe ny basisviden om Østsjælland til brug for en bredere, kulturhistorisk belysning af regionen i nyere tid. Dernæst at indkredse og afgrænse det karakteristiske ved regionens kulturhistorie. Om dette langsigtede, tværmuseale, etnologiske forskningsprojekt samarbejder Roskilde amts tre kulturhistoriske museer og et par museer, der grænser op til amtet.⁴

Pilotprojektet har været retningsgivende for den første fase af regionsprojektet, idet metoder, erfaringer og resultater dannede udgangspunkt for den efterfølgende oparbejdning af en database over syv sogne for perioden 1801–1840. Tilsammen repræsenterer disse sogne regionale forskelle i kulturlandskab, bebyggelse, økologi, erhvervsstruktur og urbanisering.⁵ Flere sognedatabaser følger fra nyligt tilknyttede projektfolk.

Selve pilotprojektet er ført videre på en række nye områder. I næste fase, som tidsmæssigt rækker frem til i dag, suppleres undersøgelsen endvidere med materiale fra feltarbejde i lokaliteten og inddragelse af andre arkivalske kilder. Denne fase er endnu uafsluttet.

På nuværende tidspunkt foreligger der imidlertid en komplet database omfattende tre sogne med seks »demografiske snit« for perioden 1787 til 1920 og med den tilsvarende udvikling i sognenes ejendomsforhold.⁶

For »pilotsognet« Enderslev har det været muligt at koble befolkningen og ejendommene med en usikkerhedsfaktor på under 1%. Metoden til at følge et sogns ejendomsudvikling over ca. 200 år og indplacere *hver person* (ialt 3102) på det rigtige hjemsted i de omtalte snit må siges at være lykkedes. Men detektivarbejdet med at få de sidste »tvivlsomme« korrekt placeret, er – grundet »huller« i materialet og andre vanskeligheder – så enormt ressourcekrævende, at jeg vil anbefale en nøje overvejelse, inden man vover sig helt derud. Muligvis vil man ved inddragelse af andre kilder kunne skyde genvej.

Hvis formålet med databasen kun var at se på person- og ejendomsforhold – samlet eller hver for sig – indebar det ikke større problemer. Men da basen dels skal danne udgangspunkt for statistisk bearbejdning på tværs af alle personer og sogne i tid og rum, dels kunne inddrages som kildemateriale i dyberegående etnologiske undersøgelser, har det sideløbende været nødvendigt at udvikle supplerende metoder til det bestående program.⁷

Det gælder først og fremmest en sikker jævnføring mellem personer og ejendom. Til brug for dette har vi udarbejdet såkaldte *jævnføringslister*, som tjener til sammenføring af personer (husstandsoverhoved, bruger/ejer), matrikelnumre og det konstruerede, fortløbende ejendomsnummer, som programmet arbejder med. Dette nummer udgør bindeleddet mellem de enkelte kilde typer og er således den vigtigste indgang til databasen i rekonstruktionen af f.eks. sognets bebyggelsesudvikling. Denne indtegnes manuelt på de kort, som foreligger i de respektive tidssnit. På længere sigt arbejdes der på en digitalisering af kortmaterialet og en edb-sammenkobling af kort- og datamateriale. Jævnføringslisterne er udarbejdet på baggrund af filtrerede data (fra databasen), der overføres til et tekstbehand-

lingsprogram (WordPerfect), hvorfra listerne videreudbygges manuelt.

Et andet problem er definitioner og procedure i forbindelse med betegnelse og placering i personskeamaets tre (af ni) kategorier: 1. stilling i familien, 2. første erhverv og 3. andet erhverv. Her er i flere tilfælde tale om overlapninger, f.eks. optræder husmor og lærling/svend både under stilling i familien og første erhverv. I personskeamaets definitioner af stilling i familien gælder det navnlig, om personerne har relationer til »kærnefamilien« eller de har selvstændigt hushold i samme ejendom – aftægtsfolk, indsiddere mv.

Et vigtigt forhold er desuden kodningen af programmets opdeling i personernes første og andet erhverv. Den opdeling kan med fordel udnyttes til en nærmere definerings af den enkelte persons sociale og erhvervsmæssige status; f.eks. første erhverv: husmand uden jord og andet erhverv: træskomand.

Har man lagt sig fast på en persondefinition, må denne – af hensyn til ensartet statistisk behandling over tid – nødvendigvis gennemføres for de efterfølgende folketællinger. Det kan indebære en del problemer, eftersom der forekommer variationer fra tælling til tælling, ligesom parallelliteten mellem definition og »virkelighed« ikke altid følges ad, fordi forholdene ændres over tid. F.eks. er en husmand uden jord og smed (som bierhverv) ikke det samme i 1787 som 1920'erne, hvor han slet og ret betegnes efter sit håndværk. En tolkning af statistik- og dataudredning må derfor understøttes på anden vis.

På baggrund af de indhøstede erfaringer vil jeg sammenfatte: Det er vigtigt at kunne transformere kilderne til en overskuelig og anvendelig database uden »at gøre vold« på originalmaterialet. Hvis man ved hjælp af LANDBASE ønsker at gennemføre ensartede principper for et databasemateriale med kildetyperne spændende over et langt tidsrum og under større sociale, erhvervs-

og samfundsmæssige forandringer, er det efter min mening helt nødvendigt med nogle justeringer eller redefineringer i forhold til det originale kildemateriale. Ellers bliver materialet næppe umiddelbart sammenligneligt og positivt brugbart. Det bør imidlertid være et ufravigeligt krav, at man helt fra »dataplanet« kan redegøre for de afvigelser og justeringer, der forekommer mellem databasen og det originale kildemateriale. Går man til »tolkningsplanet«, må udredningen af statistik og data naturligvis foregå under henvisning til disse uundgåelige afvigelser.

Almindeligvis bygger etnologer deres undersøgelser primært på kvalitative eller såkaldte bløde data, bl.a. indsamlet via feltarbejde og arkiver, til forskel fra de mere kvantitative og »hårde« data, som statistik og databaser almindeligvis repræsenterer. Alligevel finder jeg, at edb kan inddrages som et supplerende hjælpemiddel i udforskningen af den kulturhistoriske udvikling og dens sammenhænge på lokal- og regionsplan.

At inddrage større dataviden via edb for herigennem at blive i stand til at udvide et af etnologens hidtil traditionelle forskningsfelter – lokalstudiet – til også at omfatte større regionale enheder, finder jeg ikke ligger uden for fagfeltet. Det er faktisk praktiseret tidligere, blot ud fra manuelle metoder, og før vi fik almindelig tilgang til edb.⁸ Spørgsmålet er nok snarere, hvorvidt man i en ændret arbejdsproces formår at fastholde den kvalitative metode.

For etnologer og kulturhistorikere kan etableringen af og arbejdet med databaser efter min mening aldrig blive målet i sig selv. Til gengæld ligger der en udfordring i benyttelsen af et sådant nyt stykke »edb-værktøj«. Med det vil forskeren i langt højere grad være i stand til at kunne overskue, udnytte og behandle et betydeligt større historisk/kulturhistorisk vidensfelt, end det tidligere har været tilfældet.



Eksempel på familie og hushold på en gård i Enderslev sogn ved århundredskiftet. En tregenerations familie med den afgæede gårdmand og bedstefar på aftægt. Ellers var de alternative muligheder for sognets ældre og ikke erhvervsaktive en kummerlig tilværelse som almisselem i en stue eller på sognets fattiggård. Gårdens tyende bestod i dette eksempel af to tjenestepiger og to karle i den tid, børnene var små og endnu ikke deltog i det daglige arbejde.

Oplysninger om det enkelte husholds størrelse og sammensætning – som dette »billedeksempel« afspejler – kan ved hjælp af edb-programmet sættes ind i et bredere, komparativt perspektiv i tid og rum. Det gøres ved sammenligning med tilsvarende oplysninger om alle sognets ejendomme udtrukket fra databasen via programmets rapport- og statistikdel.

Som eksempel kan her nævnes, at det samlede antal tyende i 1880 udgjorde 13% og i 1920 11% af Enderslevs befolkning på henholdsvis 660 og 692 indbyggere. (Foto i privateje).

Hertil kommer så muligheden for at oparbejde ny dataviden, som på kortere eller længere sigt kan komme en bredere brugergruppe til gode. For ikke at tale om sammenkædningen af nye edb-baserede kildegrupper, hvorved det bliver muligt at anlægge helt nye indfaldsvinkler på eksisterende kildemateriale.

Men ikke mindst bør vi forsøge at inddrage »edb-værktøjet« positivt i vores forskning, fordi der herigennem åbnes mulighed for – via anlæggelse af en etnologisk synsvinkel på et langt større, systematiseret kildemateriale – at sup-

plere den traditionelle, kvalitative metode og applikere den på større helheder i et tids- og rumsligt perspektiv.

Afslutningsvis vil jeg mene, at kulturhistorikere og etnologer må kunne bidrage med nogle konstruktive synspunkter, når det gælder de nye tiltag på edb-området. Det vil være naturligt, at også etnologer deltager i den principielle, faglige debat, som netop nu foregår på historikerfronten.⁹ Dels på grund af etnologiens nære tilknytning til historiefaget som en af de vigtigste nabodiscipliner, dels på grund af anvendelsen

af fælles kildestof. Sideløbende hermed er det imidlertid også nødvendigt, at vi, på linje med historikerne, forholder os kritisk til disse nye metoder, hvorfor en bredere og mere tværfaglig debat måske i høj grad er berettiget. Og denne debat kunne udmærket foregå i Fortid og Nutid.

Noter

1. Hans Jørgen Marker: »... ich lob die raynen weib« – Historiske datamaterialer som udgivelser. *DDA-Nyt* 58, 1991, s. 27–36.
2. Hans Jørgen Marker: DDA og historie. *DDA-Nyt* 49, 1989, s. 29.
3. *Edb-programmet LANDBASE*. Programdiskette og manual (55 s.) Karl-Erik Frandsen, Gunner Lind og Jens Christensen. Landbohistorisk Selskab. Pris: 950,- kr.
4. Projektet: Den østsjællandske regions kulturhistorie i nyere tid – kulturlandskab, menneske og erhverv, er kort skitseret i *Nyere Tid, Historisk-etnologisk nyhedsbrev*, november 1991, s. 24–25.
5. Til nævnte projektdel bevilgede Roskilde Amt økonomiske midler til at ansætte stud. mag. Niels Jul, Institut for europæisk Folkelivsforskning, til at oparbejde database vedr. folketællinger for 1801, 1834 og 1840, 1844-matriklen samt hartkornsekstrakt 1840.
6. Databasen, der består af i alt 7902 poster og 27 variable, er forhåndsansmeldt til DDA under DDA-1593. Se redegørelse i *DDA-Nyt* 61, 1992, s. 37–38.
7. Der foreligger en detaljeret metodebeskrivelse af perioden 1801–1840, som bygger på mine egne og styringsgruppens diskussionsresultater. En fortsat beskrivelse er under udarbejdning.
8. Som et eksempel tænker jeg her på den svenske etnolog Börje Hanssen: *Österlen. Allmoge, köpstadfolk och kultursammanhang vid slutet av 1700-talet i sydöstra Skåne*. 1952, 1977.
9. Med henvisning til bl.a. to edb-seminarer på Institut for Humanistisk Informatik ved Københavns Universitet i hhv. 1989 og 1992, støttet af Forskerakademiet og Det Humanistiske Forskningsråd.